

FEMEIA VĂDUVĂ CA TOPOS BIBLIC-METAFORĂ A CONDIȚIEI UMANE ÎNTRE REALITATEA SOCIALĂ A VEACULUI ȘI REALITATEA TEOLOGICĂ A VEȘNICIEI

Preot conf. univ. dr. Constantin Jinga

THE WIDOW, AS BIBLICAL TOPOS-A METAPHORE OF HUMAN CONDITION AMONG THE SOCIAL REALITY OF THE CENTURY AND THE THEOLOGIC REALITY OF ETERNITY

Abstract: Widowhood is therefore characteristic for all men, we are all guided into admitting our feeble-mindedness, into abstaining similarly to Anna, to spend time in prayers and fasting (Lc 2,36-37) and to consider heavenly Father as our protector. As such, in the biblical conscience, understanding widowhood as a spiritual status becomes defining for the condition of man spending time in this world, but also as a calling to a superior life, as a passage from ancient Israel, deprived of God's presence, towards new Israel – the bride of our Saviour, Jesus Christ.

Keywords: widow, biblical, theologic, Israel

În Sfânta Scriptură și, în general vorbind, în realitatea vieții de zi cu zi a Orientului Mijlociu antic, femeia văduvă era, simplu spus, acea femeie al cărei soț a murit și astfel a rămas singură. Termenul ebraic corespundent [ebr. נַזְוּלָה ('al^emânâ^h)] mai poate avea și sensul larg de „părăsit(ă), abandonat(ă)”, cu referire nu doar la persoane, ci și în sens mai larg, inclusiv la clădiri, locuri sau chiar cetăți – caz în care utilizarea este probabil una metaforică (Is 47,5-8; Ier 51,1; Plâng 1,1; Bar 4,12, 16). La rândul său, termenul elin [gr. χήρα] pare a deriva din răd. ind. eur. *ghē-*, cu sens de „părăsit, golit”. Astfel, cele două lexeme se suprapun semantic aproape complet.

În lumea elenistică, gr. χήρα era folosit pentru a desemna atât o femeie văduvă, cât și o femeie care trăia singură, despărțită de bărbatul ei. Iar tradiția iudaică, chiar dacă utilizează același termen, ebr. 'al^emânâ^h, tratează diferențiat femeile *văduve* vulnerabile din punct de vedere social și, pe de altă parte, femeile *văduve* care au parte în continuare de stabilitate materială și se bucură

de un status personal. Astfel, femeia al cărei soț era decedat și care se recăsătorea prin levirat (Deut 25,5-10) sau în alte condiții admise (1Rg 25) nu mai era considerată ca văduvă.

Situația femeilor rămase *văduve și vulnerabile social este tratată cu multă atenție în legea mozaică, la fel ca și cea a copiilor orfani* (Deut 24). Respectarea și împlinirea prevederilor deuteronomistice privitoare la văduve și orfani erau privite ca un semn de evlavie, de asumare deplină a credinței și de apartenență fără echivoc la poporul ales al lui Dumnezeu (Rut, Iov 31,16; Iac 1,27). Prin urmare, atitudinea față de *văduvă* reprezintă pentru iudei un semn distinctiv, dat fiind faptul că în societățile păgâne din afara sferei biblice, femeile despărțite de soții lor sau ai căror soți muriseră, aveau parte de un statut cel mai adesea deplorabil și umilitor. *În context păgân, la moartea soțului, femeia se putea întoarce la familia ei de origine doar în anumite condiții* (de exemplu, dacă nu era nevoită să achite datorii și dacă familia ei putea să returneze prețul plătit pentru ea de către familia soțului sau atunci când acest preț putea fi acoperit prin dota primită de către femeie, cu ocazia căsătoriei). Altfel, ea rămânea în familia soțului pe o poziție socială inferioară sau era obligată să achite eventualele datorii. Frecvent femeile *văduve* ajungeau să fie vândute ca sclave sau rămâneau fără adăpost și lipsite de protecție, pradă abuzurilor de tot felul. Nu este deci de mirare că *în lumea păgână* multe femei *văduve* preferau moartea și să fie înmormântate alături de soțul decedat sau îmbrățișau diverse forme de consacrare cultică, religioasă.

În Vechiul Testament, chiar dacă se ia în considerare faptul că starea de văduvie poate fi urmare a unei pedepse divine (Ieș 22,24; Iov 27,15; Ier 15,8) sau a unei decizii punitive venite din partea unui rege (2Rg 16,22; 20,3), femeia *văduvă* este totuși asociată categoriilor sociale dezavantajate precum orfanii și străinii și împreună stau ca o permanentă aducere aminte de situația în care se găseau evreii pe când erau robi în Egipt (Ieș 22,21). Femeile *văduve* sunt lipsite de apărare (Is 1,23) și sunt mereu în pericol de a fi tratate umilitor sau de a fi abuzate (Is 10,2). Astfel, în unele situații utilizarea cuvântului „*văduvă*” poate avea conotații derogatorii (Is 47,8; 54,4). Femeia rămasă *văduvă* era obligată să poarte un veșmânt specific, distinctiv (Fac 38,14, 19; Iudt 10,2; 14,9). În caz că s-ar fi recăsătorit, nu o putea face având ca un al doilea soț pe marele preot (Lev 21,14) sau pe vreunul dintre preoții de la Templu, singura excepție admisă fiind când femeia respectivă era rămasă *văduvă* după moartea unui preot (Iez 44,22).

Poporul ales este îndatorat prin Lege să acorde o grijă deosebită femeii *văduve, în primul rând pentru că Dumnezeu* Însuși veghează asupra ei asemenea unui părinte și a unui drept ocârmuitor (Deut 10,18; 3Rg 17,20; Ps 67,5; Pild 15,25), apoi pentru că *văduva* reprezintă un element definitoriu al memoriei sale identitare și, nu în ultimul rând, pentru a se bucura de

binecuvântările făgăduite de către Domnul (Ier 7,6). Cei care asupresc femeia văduvă au parte de blestem (Deut 27,19; Ier 22,3; Zaharia 7,10), de aceea profeții vor protesta vehement împotriva unora ca aceștia, prezentând acțiunile lor abuzive ca pe niște fărădelegi abonabile (Ps 93,6; Ier 22,3; Iez 22,7; Zah 7,10; Mal 3,5; Sir 4,10; etc.).

Femeile văduve beneficiază de anumite drepturi, cum ar fi: pot să depună mărturie sau să-și asume anumite făgăduințe (Num 30,9-10); au parte, asemenea leviților, din zeciuiala din cel de al treilea an (Deut 14,29; 26,12-13); hainele femeii văduve nu pot fi luate ca garanție pentru un împrumut (Deut 24,17); poate să ia parte la praznice (Deut 16,11, 14); proprietarii de țărini și de culturi agricole, în vremea recoltei, trebuie să lase în urmă roadele căzute la pământ, spre hrana văduvelor (Deut 24,19 sq.); proprietățile imobiliare ale unei femei văduve sunt inviolabile, fiind ocrotite de către însuși Dumnezeu (Pild 15,25; 23,10-11; Eccl 35,17, 18); femeia văduvă are dreptul să-și păstreze banii în Templu (2Mac 3,10; 4Mac 4,7); femeia văduvă are dreptul să se recăsătorească prin levirat – dacă soțul decedat are un frate, iar femeia rămasă văduvă nu are niciun fiu, atunci ea se va căsători cu fratele celui răposat, beneficiind în felul acesta de o anume protecție (Deut 25,5 sq.; Rut 2-3). În alte condiții, ea se poate întoarce la familia ei de origine sau se poate recăsători cu o terță persoană (1Rg 25,39-42).

Ulterior, tradiția iudaică va reglementa minuțios situația femeilor văduve, stabilind proceduri precise prin care acestea își puteau regla situația financiară cu familia soțului decedat sau cu persoanele care contractaseră împrumuturi cu soțul decedat, astfel încât să se poată recăsători, dacă era cazul, în afara leviratului. În acest sens, prevederile rabinice permit femeii văduve să se recăsătorească de două ori (dacă rămâne văduvă din nou), cea de a treia sau chiar a patra căsătorie nefiind recomandate¹. În general vorbind, recomandările rabinice referitoare la văduve le asociază pe acestea orfanilor și sunt formulate după principiul biblic conform căruia atenția față de văduve este o componentă importantă a atitudinii pioase față de Dumnezeu², iar relația cu văduvele și orfanii trebuie să fie caracterizată prin blândețe, respect și bunăvoință (Iov 31,16; Is 1,17)³.

Autorii scrierilor noutestamentare vor prelua termenul gr. χήρα, din sursele iudaice elenistice, împreună cu semnificațiile aferente din Vechiul Testament, legate de vulnerabilitatea socială (Mt 23,13; Lc 4,26; etc.) și cu prevederile referitoare la grija față de acestea (1Cor 7,8-9; 1Tim 5,16). Regăsim, aici, discursul profetic care condamnă nedreptățile la adresa femeilor văduve și afirmarea faptului că Mântuitorul este dreptul și puternicul lor apărător (Mc 12,40 sq.; Lc 7,11 sq.). Într-o lectură tipologică a căsătoriei de levirat, prezentă

¹ Yebamot 51a, 52a-b 64b, 68b; Ketubot 43b; Shulhan Arukh 69,2; 93,3; etc.

² Ex. R. Mišpatim 30, 8

³ Vezi de ex. o sursă târzie care valorifică această tradiție, la Maimonide, Sefer hamifvot, 256

mai ales în scrierile lucanice, Mântuitorul Hristos va fi Noul Adam care poartă de grijă noului Israel (vezi 3Rg 17,17-24, cf. Lc 7,11-16; 2,37; 4,25 sq.; 7,12). Prin urmare, atenția față de femeile *văduve ține de lucrarea evlaviei față de însuși Dumnezeu* (Iac 1,27), drept pentru care sprijinul acordat acestora reprezintă o componentă importantă a misiunii bisericii primare (FAp 6,1; 9,36 sq.).

Astfel, comunitățile creștine păstrează o evidență a femeilor *văduve și a altor persoane aflate în dificultate, astfel încât sprijinul acordat acestora să fie cât mai bine organizat*⁴. Acesta este și contextul care facilitează apariția unei categorii social-religioase aparte, și anume aceea a femeilor *văduve* care decid să nu se mai recăsătorească și să-și dedice viața întru totul slujirii lui Dumnezeu și aproapelui. Un personaj paradigmatic în acest sens este proorocița Ana, femeie *văduvă* care se numără printre primii binevestitori ai Pruncului Iisus; ea a fost femeie a unui singur bărbat, nu s-a mai recăsătorit și a trăit în înfrânare, petrece la Templu în post și stăruie în rugăciune – ca un adevărat model de evlavie, de mărturisire și de viață îmbunătățită, pentru femeile din biserică (Lc 2,36-38; 24,53; FAp 2,46). Urmându-i pilda, unele dintre femeile *văduve* creștine se încredințează întru totul Domnului, stăruie în rugăciuni ziua și noaptea (1Tim 5,5) și săvârșesc fapte bune întru ajutorul celor strâmtorați (1Tim 5,10). Acestea sunt numite gr. ὄρφες χήραι, „cu adevărat *văduve*” (1Tim 5,3), adică au rămas întru totul singure, nu mai au pe nimeni care să le poarte de grijă și nu mai au nici obligații familiale.

Statutul lor este bine definit și reglementat. Nu orice femeie al cărei soț a murit poate să facă parte din această categorie, ci doar acele femei care întru-neau anumite condiții (1Tim 5,3-10): 1. decizia de a nu se mai recăsători și a se încredința întru totul Domnului; 2. o reputație bună, recunoscută și atestată în sânul bisericii, prin fapte bune, milostenie și slujirea aproapelui; 3. vârsta de cel puțin 60 de ani; 4. să fi fost femeie a unui singur bărbat – aceasta chiar dacă legea mozaică și preceptele apostolice îngăduiau recăsătorirea (Rom 7,2-3); 5. să fie liberă de obligații față de propria ei familie, pentru a se putea dedica întru totul bisericii. În fapt, obștea se îndatora să poarte de grijă femeilor din această categorie (1Tim 5,16b; FAp 6,1-2; 9,36-41). Este discutabil dacă aceste femei *văduve*, chiar dacă reprezentau o categorie aparte, beneficiau de o formă anume de consacrare.

Sursele din epocă nu par a fi preocupate să opereze o distincție netă între cele care trăiau în gr. χηρεία⁵ și cele active în gr. χηρικόν⁶, dar precizează că, pentru a fi admisă ca văduvă, o femeie trebuia să promită *că nu se va mai recăsători și să își asume o lucrare ascetică în concordanță cu prevederile din 1Tim 5,3-10, mai puțin cea legată de vârsta de cel puțin 60 de ani, care nu mai este respectată întru totul. În anumite cazuri sunt admise doar trei astfel de*

⁴ cf. Sfântul Ignatie Teoforul, *Ep. către Sfântul Policarp al Smirnei* 4, 1; Constituțiile Apostolice II, 25, 2; SOZOMEN, *Hist. Eccl.* V, 15, 5

⁵ Constituțiile Apostolice III, 1, 2, 4

⁶ Constituțiile Apostolice III, 1, 2; 2, 1; VIII, 25, 2

femei văduve într-o biserică, în vreme ce unele surse le enumeră în rând cu episcopii, preoții și diaconii sau utilizează termenul de „văduvă” cu referire la fecioare⁷, sugerând prin aceasta că ar menționa mai degrabă un titlu sau o funcțiune, decât o stare de fapt.

Văduvele ajung astfel să se bucure de cinste în biserică, în primul rând pentru că trăiesc în curăție. Putem discerne aici o continuare a stimei de care se bucurau în sânul comunității iudaice, femeile văduve care decideau să nu se recăsătorească și rămâneau „femei ale unui singur bărbat”, gr. μόνανδρος, din fidelitate și respect față de acesta. În comunitățile creștine timpurii, calitatea de gr. μόνανδρος a unei femei văduve era privită ca marcă a evlaviei și a fidelității față de Mântuitorul Iisus Hristos, drept pentru care unii autori creștini din epocă le socoteau pe unele ca acestea într-o stare superioară fecioarelor⁸.

Această calitate a lor este valorificată în pledoaria pentru caracterul unic al căsătoriei creștine și, nu în ultimul rând, în favoarea monogamiei⁹. Pe lângă asumarea acestui vot, femeile văduve se dedică rugăciunii, poartă de grijă celor bolnavi, îi cercetează pe cei aflați în închisori, îi găzduiesc pe străini, catehizează în special femeile și fetele în vederea pregătirii acestora pentru botez. Parte dintre atribuțiile lor se vor regăsi, ulterior, în lucrarea monahiilor, odată cu instituirea așezămintelor monahale creștine.

Totuși, pe lângă acestea, femeile rămase văduve la vârste mai tinere reprezintă o vulnerabilitate atât pentru ele însele, cât și pentru ceilalți (1Tim 5,11-13), motiv pentru care li se recomandă să se recăsătorească (Rom 7,3b; 1Tim 5,14-15) și în orice caz, dacă mai au familie, familia lor trebuie să le poarte de grijă (1Tim 5,4; 16a). În general vorbind, autorii scrierilor Noului Testament susțin recăsătorirea femeilor văduve fie în conformitate cu prevederile leviratulului (Mc 12,19-27), fie în afara acestora (1Cor 7,39b), lasând totuși să se înțeleagă că este de preferat să se recăsătorească o singură dată (Lc 2,36).

Pe lângă aceste implicații de ordin mai degrabă practic, femeia văduvă și starea acesteia reprezintă un topos biblic prezent atât în tradiția exegetică iudaică, cât și în cea creștină. După cum am văzut deja, în context vechitestamentar, evocarea femeii văduve reprezintă o permanentă aducere aminte de situația în care se găseau evreii pe când erau robi în Egipt (Ieș 22,21). Astfel, referirea la văduve se consacră ca o figură de stil care, prin rolul ei mnemotehnic, obligă la o anumită conduită față de realitățile sociale cotidiene similare. De asemenea, în orizontul perspectivei biblice profetice și alegorice, în care relația dintre Dumnezeu și poporul ales este prezentată în termenii unei relații matrimoniale (Ps 18,5; Is 62,5-6; Ier 2,2; 32 sq.), starea de văduvie este înțeleasă ca un permanent avertisment, formulat cu precădere în scrierile

⁷ Sfântul Ignatie Teoforul, *Ep. către Smirneni* 13, 1

⁸ Tertulian, *Ad uxorem*, I, 8

⁹ Tertulian, *Ad uxorem*, I, 6; *De monogamia*, 17, 3, 5; *De exhortatione castitatis*, 13, 3

profetice, referitor la importanța asumării și împlinirii preceptelor Legii mozaice. Nesocotirea sau încălcarea acestora pot avea drept consecință ruperea Legământului și părăsirea poporului de către Dumnezeu, poporul rămânând astfel într-o stare asimilabilă celei de *văduvie* (Ieș 22,24; Is 49,21; 62,4; Ier 7,34; 51,5; Os 2,5; Am 7,17).

Continuând această direcție interpretativă, exegeza rabinică va interpreta alegoric starea femeii *văduve*, ca simbolizând sufletul despărțit de Dumnezeu, respectiv sufletul care nu are rațiunea ca soț al său¹⁰. Exegeza creștină păstrează și cultivă această direcție gravă și pretensivă, pe care o valorifică în concordanță cu discursul profetic (Apoc 18,7-10; 21,2; 22,17, 20; cf. Is 47,5-9; 54,4-6; Os 2,21 sq.). La aceasta se va adăuga încă de timpuriu o alta, bazată pe descoperirea în portretele de femei *văduve* din Vechiul Testament a unor modele de viață sau de conduită vrednice de urmat, așa ca, Rut, v. din Tecoa (2Rg 14,5; cf. Lc 18,1-5), v. din Sarepta Sidonului (3Rg 17,9-24; cf. Lc 21,1-4), Iudita ș.a. Perspectiva alegorizantă creștină valorifică imaginea femeii *văduve* ca pildă de rugăciune stăruitoare (Lc 18,2 sq.), care prin stăruința ei ajunge să se numere printre „aleșii” lui Dumnezeu (Lc 18,7), sau ca pildă de milostenie și totodată ca pe o modalitate de cunoaștere a faptului că judecata lui Dumnezeu nu este una contabilicească, evaluând realitățile omenești statistic, cantitativ, ea nu rămâne la suprafața lucrurilor, ci pătrunde la adânc, cunoscând resorturile profunde ale faptelor noastre (Lc 21,1-4).

De altfel, în imaginea văduve milostive din Lc 21,1-4, Părinții Bisericii vor vedea un simbol al Bisericii luptătoare¹¹. În aceeași cheie alegorică, tot ca o referință la Biserică vor fi înțelese și cuvintele Sfântului Apostol Pavel din 1Tim 5,5: „Cea cu adevărat văduvă și rămasă singură are nădejdea în Dumnezeu și stăruiește în cereri și în rugăciuni, noaptea și ziua”. Pe lângă aspectele practice, cuvintele acestea descriu alegoric situația Bisericii, care este într-un tot lipsită de sprijin lumesc, toată darea ce bună și tot darul desăvârșit, primite fiind prin purtarea de grijă a lui Dumnezeu¹². Ideea philoniană mai sus amintită, de a compara *văduva* cu sufletul îndepărtat de Dumnezeu, se regăsește ca atare în interpretarea creștină timpurie a unor pasaje precum Lc 18,1-5 și 1Tim 5,5, pe care Fericitul Augustin le citește din perspectiva ideii pauline conform căreia „petrecând în trup, suntem departe de Domnul” (2Cor 5,6).

Starea de *văduvie* este deci caracteristică pentru tot omul, fiecare suntem îndemnați să ne recunoaștem sărăcia cu Duhul, să ne înfrânăm asemenea Anei, să petrecem în rugăciune și în post (Lc 2,36-37) și să ne facem din Tatăl cel ceresc apărătorul nostru¹³. Astfel, în conștiința biblică nou testamentară, înțelegerea stării de *văduvie* ca o stare spirituală devine definitorie pentru condiția

¹⁰ Philon Alexandrinul, *Quod Deterius Potiori insidari solet*, 147; *De Specialibus Legibus* II, 30

¹¹ Sfântul Ambrozio al Milanului, *Ep. XXVI (LXXXIV) către Irenaeus*

¹² Casiodor, *Expositio Psorum*, 131.15

¹³ Fericitul Augustin, *Ep.* 130.16.29-30

omului petrecând în lume, dar și ca o chemare la o viață superioară, ca o trecerea de la vechiul Israel, văduvit de prezența lui Dumnezeu, înspre noul Israel – mireasă a Mântuitorului Iisus Hristos.

Bibliografie:

*** Dicționar enciclopedic de iudaism. Schiță a istoriei poporului evreu, trad. Viviane Prager, C. Litman, Țicu Goldstein, Editura Hasefer, București, 2000

Abrudan, Dumitru, Pr.prof.dr.; Cornițescu, Emilian, Pr. prof. dr., *Arheologia biblică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Sibiu, 2002

Chantraine, Pierre, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, tome VI-2, Éd.Klincksieck, Paris, 1980

Dufour-Léon, Xavier (ed.), *Vocabular de teologie biblică*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București, 2001

Fensham, F. C., „Widow, Orphan, and the Poor in Ancient Near Eastern Legal and Wisdom Literature,” în *Journ. of Near Eastern Studies*, 21 (1962), pp. 129–139

Gorday, P., *Colossians, 1-2 Thessalonians, 1-2 Timothy, Titus, Philemon*, în vol. *Ancient Christian Commentary on Scripture NT 9*, InterVarsity Press, Downers Grove, Ill., 2000

Jordan, B., James, *The Law of the Covenant*, Institute for Christian Economics, 1984, pp. 157-158

Just, A. A., *Luke*, în vol. *Ancient Christian Commentary on Scripture NT 3*, InterVarsity Press, Downers Grove, Ill., 2003

Kittel, G.; Bromiley, G. W.; Friedrich, G. (ed.), *Theological dictionary of the New Testament*, vol. 10, Eerdmans, Grand Rapids, MI, © 1976

Orr, James; Nuelsen, John; Mullins, Edgar; Evans, Morris; Grove Kyle, Melvin (ed.), *International Standard Bible Encyclopedia (ISBE)*, vol. 5, Hendrickson Publishers, © 1994

Packer, J., Tenney, M. C., White, W., *Nelson's illustrated manners and customs of the Bible*, Thomas Nelson, Nashville, 1997

Skolink, Fred; Berenbaum, Michael, (ed.), *Enciclopedia Judaica*, vol. 21, Keter Publishing House Ltd./Thomson Gale, © 2007

Vigouroux, F. (ed.), *Dictionnaire de la Bible*, V.II, Letouzey et ané, Paris, 1922